

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Prognostica. Wordende wetenschap schouwt en scheidt de toekomst

Snellen, I. Th. M.

Citation

Snellen, I. T. M. (1970). Boekbespreking van: Prognostica. Wordende wetenschap schouwt en scheidt de toekomst. *Acta Politica*, 5: 1969/1970(1), 89-91. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451195>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451195>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ceert. Vele bezwaren en wensen, die door Drees en Gubbi worden geformuleerd, leven vooral bij dit ministerie. Verwezenlijking van de twee centrale gedachten in hun studie (nut van de marktdemocratie en noodzaak van analyse en toetsing van het politiek-economische besluitvormingsproces) zou de taak van juist de minister van Financiën (bijvoorbeeld bij de begrotingsopstelling) vereenvoudigen. Het nut van de marktdemocratie en het prijsmechanisme en het beginsel van de consumptievrijheid ('de consument komt tot zijn maximale tevredenheid, gegeven zijn inkomen, bij vrijheid van consumptie tenzij hij niet volwassen genoeg is om zelf te kunnen kiezen of er belangrijke externe gevolgen zijn') worden door de auteurs met grote stelligheid naar voren gebracht. Weliswaar wordt erkend, dat min of meer ernstige verstoringen mogelijk zijn, maar deze zijn niet inherent aan de opgestelde beginselen en dienen daarom als afzonderlijke problemen (h)erkend en opgelost te worden (bijvoorbeeld inkomensverdeling). Hoewel het marktmechanisme in beginsel zeker brede toepassing kan vinden bij diverse afzonderlijke overheidsactiviteiten, hetgeen het kostenbewustzijn bij de exploitatie van verschillende quasi-collectieve goederen ten goede zou komen (bijvoorbeeld: wegen, overheidsbedrijven) is het toch de vraag of een stringente doorvoering van het marktmechanisme in het totaal van het financiële overheidsbeleid geen verstoringe gevolgen zou hebben (bijvoorbeeld leningen in de collectieve sector).

Het is mede hierom jammer, dat aan de collectieve goederen, de harde kern van de overheidsuitgaven, in het boek niet meer aandacht wordt besteed. Het argument dat de auteurs hiervoor aanvoeren ('In Nederland zijn er van collectieve goederen minder analyses dan van andere. Dit hoofdstuk zal daarom summier zijn.') is niet erg overtuigend. Het zou gebruikt kunnen worden bij de behandeling van tal van (andere) overheidsuitgaven, die in het boek gelukkig wel ruime aandacht krijgen. De werkelijke reden lijkt dan ook veeleer gelegen in de belangstelling van de schrijvers voor met name de quasi-collectieve goederen en hun streven om een aantal misverstanden en onjuiste argumenten die daar veelvuldig voorkomen te analyseren.

Een tweede centrale gedachte in dit boek vormt dan ook de noodzaak om door een toetsing van doel, middelen en resultaten het politiek-economische besluitvormingsproces door te lichten. Aldus wordt een onderscheid mogelijk tussen politieke motieven en economische data. Het voorwoord geeft duidelijk de bedoeling van de schrijvers in dezen weer: 'De analyse van overheidsuitgaven is gebaseerd op logisch redeneren. Een aantal conclusies kan worden getrokken onafhankelijk van de waardering van diverse overheidsactiviteiten (en van belastingheffing). Veelal echter moeten voor- en nadelen worden gewaardeerd om tot een conclusie te komen. Over de waarde van een bepaalde overheidsactiviteit kan elke politicus en elke andere burger zijn mening hebben. Vaak zijn die meningen bekend. Zo kan ook concreet worden nagegaan in hoeverre bepaalde uitgaven zinvol zijn, gezien gestelde doeleinden. Soms leidt de analyse tot de conclusie: die overheidsactiviteit levert resultaat X op voor kosten Y. Is het U, beoordelaar, dat waard?' Het boek sluit hiermee aan bij het algemene streven naar duidelijkheid en doorzichtigheid in het bestuursproces, waarmee in Nederland bijvoorbeeld Van Duynen zich heeft beziggehouden (*Prospectief bestuur*, Leiden 1964), en waarop ook de studie van Koopmans betrekking heeft. Het verband met het algemene terrein van het openbaar bestuur ligt ook voor de hand, nu weinige van de talrijke overheidsactiviteiten zonder financiële gevolgen blijven. Verschillende taken van de overheid krijgen daarom de aandacht bij de behandeling van enkele uitgaafgroepen (bijvoorbeeld: overheidsbedrijven, infrastructuur, woningbouw, collectieve goederen). Deze afzonderlijke uitgaafstudies zouden gezien kunnen worden als de eerste aanzet tot de samenstelling van een Encyclopedie van de overheidsuitgaven, waarvoor Drees en

Gubbi in hun slotopmerking een pleidooi voeren. De enkele maanden geleden opgerichte Stichting Instituut voor onderzoek van overheidsuitgaven zal door hen in dit verband met instemming zijn begroet.

Bij de bespreking van de afzonderlijke uitgaafgroepen wordt regelmatig teruggegrepen op de begrippen, die in het hoofdstuk over de theorie van de uitgaven, vaak op zeer duidelijke wijze, aan de orde worden gesteld (bijvoorbeeld: marktdemocratie en prijsmechanisme, allocatie, stabilisatie van de conjunctuur, inkomensverdeling). Helaas ontbreken duidelijke verwijzingen naar de desbetreffende paragrafen.

Waar de afzonderlijke uitgaafgroepen en de theoretische benadering van de overheidsuitgaven in dit boek een ruime plaats innemen, komt de behandeling van de uitgavenpolitiek van diverse naoorlogse kabinetten enigszins in de verdrinking. Deze indruk wordt waarschijnlijk mede gevestigd door bespreking van verschillende kabinetsstandpunten in het theoretische gedeelte. Hoewel stringente scheiding van theorie en praktijk waar deze zo nauw verweven zijn als bij de overheidsuitgaven niet te realiseren is, was een strengere indeling dan thans is gevolgd bepaald mogelijk geweest.

Dit bezwaar geldt in meerdere of mindere mate voor het gehele boek. Het feit dat deze studie een bewerking is van verschillende collegedictaten en eerdere publicaties van de schrijvers zal hieraan wel niet vreemd zijn.

Bovenstaande min of meer kritische opmerkingen zijn bepaald niet bedoeld als uitputtende bespreking. Dit boek bevat zoveel materiaal dat een recensie als deze noodzakelijkerwijze beperkt moet blijven tot enkele aspecten. Met name kan niet worden ingegaan op de vele stimulerende meningen en kanttekeningen, die de lezer prikkelen tot eigen stellingname en hopelijk tot nader onderzoek. Ieder die zich interesseert voor het bestuursproces en vooral de financieel-economische aspecten daarvan, wordt lezing van dit boek, in combinatie met de studie van Koopmans, zeer aanbevolen.

H. D. TJEENK WILLINK

POLAK, FRED. L., *Prognostica. Wordende wetenschap schouwt en scheidt de toekomst*

Deventer (Kluwer), 1968. — Boek I 352 p., Boek II 393 p., f 93,50.

Wat bij lezing van de omvangrijke delen van Polaks 'Prognostica' onmiddellijk opvalt is de tegenstelling tussen de door de schrijver aangezegde exponentiële groei, opgezwepte acceleratie, dynamiet-achtige explosie, structurele omvorming en revolutionaire vernieuwing enerzijds en de keuvelende toon waarop één en ander aan ons wordt meegedeeld anderzijds. Het uithoudingsvermogen van de lezer wordt dan ook regelmatig ernstig op de proef gesteld. Maar niet alleen in dit opzicht stelt het onderhavige werk teleur.

Het eerste hoofdstuk van Boek I belooft 'Definities en denkmodellen', maar zowel naar het één als het ander speurt men daarin tevergeefs. Toch valt er heel wat te definiëren, om te beginnen het begrip toekomst zelf. Volgens de ondertitel is Prognostica de wordende wetenschap die de toekomst schouwt en scheidt. Daar men echter zelden de toekomst zal scheppen die men schouwt of geschouwd heeft, is het kenobject van meet af aan dubbelzinnig. Men kan een begrip toekomst onderscheiden als perspectief van het huidige handelen, als mogelijke, alternatief-verwezenlijkbare of gewilde constellatie en als persoonlijke of collectieve situatie. Men kan met dat woord vervolgens de bestaansmogelijkheid, de toepassingsmogelijkheid, de functie of de richting van ontwikkeling van een bepaalde zaak aanduiden. En dan behoeft het begrip nog definiëring,

omdat — afhankelijk van de beschouwing — een zekere tijd na het heden nog tot het heden kan worden gerekend en zich dus een vraag van afbakening in de tijd voordoet.

De term 'voorspellen' blijft ook onduidelijk. Polak gebruikt deze zowel voor het aanduiden van een toekomstige situatie als voor de bewering dat een nog niet bewezen atoomdeeltje in de atoomkern aanwezig is. (Boek I pag 314, 'Het door Rutherford voorspelde neutron werd na 10 jaar gevonden, . . .'). Het gehele werk door blijft de lezer ook twijfelen welk toekomstbegrip de schrijver hanteert, hetgeen uit onderstaande aanhalingen die hier zonder cursivering worden weergegeven, duidelijk wordt. Men vraagt zich af wat toekomst betekent in: 'de sociologie, begiftigd met speciale toekomstvermogens' (Bk. I pag. 14); 'Wie niet voor de toekomst is, is tegen' (Bk. I pag. 54); 'Men kan echter niet zeggen, dat bij hem de toekomst als zodanig een duidelijke gestalte, laat staan een eigen dimensie, krijgt' (Bk. I pag. 109); 'Het tijdsbegrip van deze fysica moge zich hebben verengd, verlengd, veranderd, verrijnd en vertakt, het toekomst-begrip heeft daaronder geenszins geleden' (Bk I pag. 292); '. . . verschillende mogelijke toekomst, over welke schepping en vernietiging, c.q. herschepping . . .' (Bk. I pag. 296); 'Heden en toekomst zijn thans bijna gelijktijdig geworden' (Bk. II pag. 100); 'de stormachtig snel naderende en alles veranderende toekomst' (Bk. II pag. 170); '. . . te zorgen, dat straks de toekomst aan onze zijde is' (Bk. II pag. 332). En als laatste voorbeeld: 'In de toekomst van onze toekomst heeft hun huidige ontbreken enorme gaten geslagen'. (Bk. II pag. 318).

Deze onduidelijkheid van het begrip toekomst werkt ook door in de hoofdstukken die aan Dogmatica gewijd zijn. Onder deze noemer vat de schrijver al die geestesstromingen en denkrichtingen samen, die worden gekenmerkt door oriëntatie op traditie en autoriteit en daardoor zozeer op verstarde denkprocessen zijn gaan berusten, dat zij los zijn komen te staan van de werkelijkheid en met name de toekomst als object van bestudering uitschakelen. 'Of men mag helemaal niets over de toekomst denken, óf — zoals doorgaans het geval is — slechts iets overeenkomstig een orthodoxe, exclusief-bindende wetenschapscode, dus gegoten in de matrices van een verplicht voorgeschreven toekomst-model'. (Bk. I pag XXXI). Het is met name de vraag of de in Dogmatica genoemde denkrichtingen alle hierboven aangeduide 'toekomst' van bestudering uitsluiten of slechts enkele vormen daarvan.

Beoordeelt men Polaks 'Prognostica' als introductie van een wetenschap-inwording, dan kan het werk bij gebrek aan een duidelijke definiëring en afbakening van het kenobject nauwelijks geslaagd genoemd worden. De substantie van Boek Twee, het eigenlijke Prognostica als wetenschappelijke benadering en verzameling van methoden valt praktisch weg, wanneer men de weergave van de technieken, die Jantsch in zijn 'Technological Forecasting in Perspective' gerubriceerd heeft, daaruit wegdenkt. De aanhalingen uit Jantsch wekken bovendien twijfel of de betrokken methoden wel door de schrijver zijn begrepen. De Delphi-techniek is bepaald geen brainstormingstechniek zoals de schrijver voorgeeft (Bk. II, pag. 159). Wat hij over de relevance-tree-techniek meedeelt, (Bk. II, pag. 367) is gedeeltelijk onjuist en voor het overige onbegrijpelijk. Men sla er liever Jantsch op na. (Terzijde zij opgemerkt dat het hoogst verwonderlijk is, dat in het onderhavige werk van medio 1968 gerefereerd wordt aan een beperkt verspreide uitgave van Jantsch' rapport, dat reeds in juli 1967 in de handel verscheen). Overigens geldt ook voor de in Prognostica weergegeven methoden, dat zij zich niet alle op dezelfde toekomst richten. De Delphi-methode richt zich bijvoorbeeld meer op de toekomst als verwachting, de extrapolatie-techniek op de toekomst als waarschijnlijkheid en de relevance-tree-techniek kan gebruikt worden voor de benadering van de toekomst als alternatieve mogelijkheid of als waarschijnlijkheid (in het laatste geval, mits in

combinatie met 'scenario's').

Een tweede oogmerk van de schrijver is het doorbreken van de 'dogmatische' denkhouding van de sociale wetenschappen, die waardevrij pretenderen te zijn en die — met uitzondering van de economie — de toekomst als niet-bestaand van bestudering uitsluiten. Wat dit oogmerk betreft kan men het werk beter geslaagd achten, omdat het — naar mijn mening op overtuigende wijze — het terrein vrij maakt voor toekomst-onderzoek. Al vraagt men zich wel af of die woordenpraal en die voortdurende herhalingen nodig waren om dit doel te bereiken. Constateert de schrijver zelf niet, dat de scheiding der geesten met betrekking tot de houding tegenover toekomst-studies zich reeds volop voltrekt? Een enkel woord nog over de betekenis van prognostica, futurologie of toekomstkunde voor de politicoloog. Naar mijn mening zijn er verschillende redenen aan te voeren, waarom hij er goed aan doet van de futurologische benaderingswijze kennis te nemen. In de eerste plaats worden prognostische methoden in toenemende mate bebezigd bij het uitzetten van het overheidsbeleid en bij contingency planningen. Voor een goed begrip van het politieke besluitvormingsproces is daarom enig inzicht in prognostica in toenemende mate geboden. Voor de politicoloog die praktische politiek voorbereidt of bedrijft geldt dit in nog sterker mate. Een tweede reden voor de politicoloog om zich enige kennis van prognostica eigen te maken is, dat in de maatschappelijke strijd steeds meer argumenten, ontleend aan schattingen van toekomstige ontwikkelingen, gebruikt worden. Het achterliggende motief kan dan zijn: 'waarom vandaag tegengehouden, wat morgen toch bereikt zal worden?' of 'waarom vandaag doorvoeren, wat morgen achterhaald zal blijken?'

Op deze wijze kan prognostica leiden tot versnelling van de maatschappelijke ontwikkelingen. Meer en meer gaat men ook eisen, dat structuren en levensvoorwaarden die vandaag worden ontworpen en gerealiseerd, niet alleen naar de materiële omstandigheden van de toekomst worden ingericht en geschapen, maar ook zullen voldoen aan de sociale waarden en verwachtingen van toekomstige generaties of daar althans ruimte voor open zullen laten.

Men overschatte echter niet de voorhands bestaande mogelijkheden om sociale waarden en verwachtingen die in een toekomstige cultuur of sub-cultuur zullen gelden te voorzien. De prognostische technieken, die Polak in zijn werk releveert, hebben betrekking op *technologische* ontwikkelingen en zijn als zodanig nuttig om technische research- en ontwikkelingsprogramma's van industrieën en overheden te sturen en de betrokken besluitvorming door te lichten en te rationaliseren, maar vooralsnog zijn zij niet geschikt om de ontwikkeling van normen en waarden te voorspellen.

I. Th. M. SNELLEN

KWAADSTENIET, W. DE, *Het recht van kamerontbinding*
Deventer (Kluwer), 1968. —356 p. f 32,50.

In het spanningsveld tussen regering en representatie heeft de mogelijkheid van ontbinding der volksvertegenwoordiging altijd een belangrijk element gevormd. De geschiedenis van de ontbinding gaat ver terug. Zij vond haar oorsprong in de omstandigheid, dat regeerders behoefte hadden aan medewerking van de onderdanen — meestal financieel — maar anderzijds medezeggenschap van die onderdanen zoveel mogelijk wilden voorkomen. De ontbinding van de vertegenwoordiging is dan ook zo oud als de representatie-zelf. Zij gaat terug tot de feodale periode en heeft sindsdien in zeer verschillende regeringsstelsels toepassing gevonden. Maar de functie van de parlementsontbinding veranderde met de situatie waarin ze werd gehanteerd. Zij bleek een middel, dat in zeer ver-